

عکس: محمد پرویز پایگاه اطلاع رسانی ریاست جمهوری

ایران-روسیه؛ متحدان راهبردی

انتظار می رود با سفر قریب الوقوع روحانی به مسکو دایره روابط دو کشور گسترش یابد

□ **مهرآور خوارزمی** / از آغاز تلاش‌های دیپلماتیک برای ترمیم و توسعه روابط ایران و روسیه بیش از یک دهه می‌گذرد، تلاش‌هایی که توانسته در طول زمان این رابطه را از رابطه‌ای مبتنی بر دوگانه مهر و کین به رابطه‌ای تبدیل کند که گرچه همچنان نگرانی‌های متعددی را با خود به همراه دارد در دوراهی راهبردی یا راهکار بودن باقی مانده است؛ اما توانسته بر بسیاری از معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی اثر بگذارد. این مسیر با طرح ایده «نگاه به شرق» از سوی دولت نهم آغاز شد؛ اما با روی کار آمدن دولت یازدهم سامان گرفت و در نهایت در قالب شکل‌گیری یک همکاری همه جانبه برای حل بحران سوریه ثمر داد.

محمود احمدی‌نژاد که «نگاه به شرق» در دولتش به عنوان جایگزین ناکامی در پیشبرد مذاکرات هسته‌ای پیگیری می‌شد، تیرماه سال ۹۲ در سفر دیر هنگام خود به روسیه و در حاشیه دومین نشست مجمع سران کشورهای صادرکننده گاز سعی کرد با بکار بردن واژه «امپریالیسم» از دوگانه قدیمی بهره گیرد که از سالها پیش در میان دولتمردان مسکونگ باخته و جای خود را به اولویت منافع اقتصادی داده است. چنین بود که برخلاف راهبرد انتخابی ایران، روابط چندان نزدیکی در هشت ساله دولت‌های نهم و دهم شکل نگرفت، بالعکس با روی کار آمدن دولت یازدهم مجموعه‌ای از رویکردها و اتفاقات سبب شد میان کرملین و پاستورنزدیکی غیرقابل پیش بینی هویدا شود. ورود متفاوت ایران به مذاکرات هسته‌ای از یک سو و وقوع تنش منتهی به تحریم میان مسکو و غرب از جمله تسریع‌کننده‌های این اتفاق بود.

دستگاه دیپلماتی دولت یازدهم در حالی اداره امور را به دست گرفت که در حوزه روابط تهران-مسکو پرونده‌های نیمه کاره‌ای روی میز بود. ابهام در وضعیت تحویل سامانه موشکی اس-۳۰۰ خریداری شده و تکمیل واحدهای نیروگاه اتمی بوشهر که باتعل چندین ساله روس‌ها، واحد نخست آن سال ۱۳۹۰ به بهره‌برداری رسیده بود؛ از جمله این پرونده‌ها بود. با این حال آنچه سبب دیدار هاورایزنی‌های متعدد رؤسای جمهوری دو کشور و تسلسل سفرهای وزیران خارجه ایران و روسیه و معاونان‌شان به تهران و مسکو شد، نه صرفاً روابط دوجانبه که بحران برآمده در کشور دیگری بود.

پرواز ائتلاف از پایگاه نوزه

ایران و روسیه اگرچه در آغاز زاویه غیرقابل انکاری در باره راه حل مسأله سوریه داشتند، اما به مرور زمان توانستند در قالب همکاری‌های چهار جانبه و سه جانبه که با حضور دیگر کشورهای مؤثر در موضوع سوریه شکل گرفت به همکاری بیشتری دست یابند. ائتلاف چهار جانبه ایران، عراق، سوریه و روسیه علیه تروریسم و به طور مشخص علیه داعش نخستین ائتلاف منطقه‌ای جدی بود که اواسط سال ۹۴ شکل گرفت. در شرایطی که ایران با حضور نیروهای مستشاری خود در عراق و بویژه سوریه

«بی‌معرفتی» به کار رفته از سوی وزیر دفاع ایران را به یاد آورد. مشخص بود که مسکو ترجیح می‌دهد در مسأله سوریه از همه اهرم‌های مؤثر استفاده کند و مذاکره با آمریکا به عنوان کشوری که از گروه‌های به اصطلاح معتدل معارض حمایت می‌کرد یکی از همین ابزارها بود. در این میان این سؤال مطرح بود که روسیه در مذاکره با آمریکا تا چه حد با ایران هماهنگ بوده است؟ سؤالی که منابع آگاه وزارت خارجه در پاسخ به آن اذعان داشتند ایران از این مذاکرات بی‌خبر نبوده و طرف روسی حتی در برخی موارد با ایران همفکری کرده است. با این حال پیش‌بینی ایران آن بود که مذاکرات آمریکا و روسیه و تصمیم آنها بر برقراری آتش بس و توقف جنگ در حلب راه به جایی نخواهد برد. گذشت زمان نیز درستی این پیش‌بینی را نشان داد و آتش بس یک هفته‌ای با اقدام گروه‌های تحت حمایت آمریکا و بمباران ارتش سوریه توسط جنگنده‌های آمریکایی پیش از پایان موعود خود نقض شد. پس از آن مسکوفاز دیگری از رایزنی‌ها را آغاز کرد که این بار مخاطب آن ترکیه بود؛ کشوری که اقداماتش در شمال عراق و سوریه اعتراض‌ها را برانگیخته بود و تا پیش از پیشنهاد همکاری روسیه، در چند وجهی کشورهای مؤثر بر مسأله سوریه، بیشتر در امتداد ضلع قطر و عربستان قرار می‌گرفت و مواضع آشکاری در مخالفت با فشارها، رئیس‌جمهوری سوریه اتخاذ کرده بود و حال با پیشنهادی مواجه بود که در سوئیچ اساسی آن جمهوری اسلامی به عنوان حامی دولت قانونی سوریه ایستاده بود.

سفر پرونده سوریه از ژنوبه آستانه

زمان طولانی گذشت تا پرونده بحران سوریه به با عبور از ژنوبه وین و نیویورک به پایتخت کشوری در آسیای میانه سفر کند. اما واقعیت آن بود که ایران و روسیه توانسته بودند از قبال پیروزی‌های نظامی مشترکشان در سوریه، نبض هدایت گفت‌وگوهای سیاسی را نیز به دست گیرند و در این راه ترکیه را به عنوان کشور هم‌مرز و بیشترین پتانسیل تأثیرگذاری با خود همراه کنند. در این میان اتفاقاتی همچون سقوط جنگنده روسی در ترکیه و تنش موقت در روابط دو کشور، وقوع کودتای نافرجام ۱۵ ژوئیه در ترکیه و واکنش سریع ایران در اعلام حمایت از دولت قانونی ترکیه و نیز ناکامی پیاپی اقداماتی که با هدف فشار بیشتر بر ارتش و دولت سوریه انجام می‌شد از جمله عواملی بود که در نقش ترکیه و تغییر موضع نسبی اش در قبال حکومت اسد را سبب شد. در نهایت سی‌ام آذر ماه پس از نشست سه جانبه ایران، روسیه و ترکیه در مسکو بنیان مذاکراتی پی‌ریزی شد برای نخستین بار نمایندگان گروه‌های معارض سوریه و دولت سوریه را در دوسوی میز می‌نشاند و آستانه، پایتخت قزاقستان، آن را میزبانی می‌کرد. به این ترتیب در حالی که مذاکرات صلح سوریه با حضور ۱۷ کشور و نهاد تأثیرگذار به دلیل تعارض‌های متعدد شرکت‌کنندگان در پیچ و خم تعیین فهرست گروه‌های مخالف و راهکارهای پیشنهادی باقی مانده بود، نشست آستانه توانست بی‌هیاهو از این مرز عبور کرده و جز گروه‌های تروریستی داعش و جبهه النصره دیگر گروه‌های مسلح را پای میز مذاکره بنشانند. با این حال مقامات دیپلماتیک ایران و روسیه در اظهاراتی که می‌توانستند از حساسیت‌های منفی برخی کشورها نسبت به این مذاکرات بکاهد، تأکید کردند که مذاکرات آستانه را جایگزین گفت‌وگوهای ژنوبه دانند و در عین حال از همراهی دیگر کشورها استقبال می‌کنند.

مسیر پیش روی یک رابطه در اوج

جز همراهی تهران و مسکو در موضوع سوریه؛ تحویل سامانه اس-۳۰۰ به ایران به رغم برخی مخالفت‌های بین‌المللی و همراهی روسیه با ایران برای مجاب کردن کشورهای عضو پیک به ثابت ماندن تولید نفت ایران با وجود تصمیم به کاهش تولید دیگر اعضا از جمله نقاط اوج این رابطه بود. با وجود این ایران و روسیه در حالی پانصد و پانزدهمین سال روابط خود را در بالاترین سطح تجربه می‌کنند؛ که برخی چهره‌های دیپلماتیک از دغدغه زودگذر بودن این دوران و تأثیر معادلات دیگر بر آن سخن می‌گویند. دولتمردان کرملین البته در همین زمان کوتاه هم بارها با اقدامات خود یادآوری کردند که نمی‌توان از آنها با عنوان متحدانی راهبردی یاد کرد. آنها روابط چندوجهی خود را دارند و از سبب همین چندوجهی بودن است که نشانه‌های مثبت ارسال شده از سوی رئیس‌جمهوری جدید آمریکا آنها را با وجود اعلام مخالفت ایران به دعوت از نماینده دولت آمریکا به آستانه ترغیب می‌کند و با این حال رابطه خود با تهران را آنقدر هدفمند می‌بینند که به طرح ادعای «دولت تروریستی شماره یک» بودن ایران از سوی ترامپ صریحاً انتقاد کنند. روسیه در میانه همین گمانه زنی‌ها دعوت پوتین از رئیس‌جمهوری ایران را بیگیری کرد. روحانی در آستانه سفر به مسکو است؛ سفری که انتظار می‌رود با برداشتن گام‌هایی بلندتر به سوی توسعه روابط سیاسی و اقتصادی دو کشور همراه باشد.

نبض عملیات‌های زمینی علیه مواضع تروریست‌ها را در دست داشت، ائتلاف چهار جانبه و تشکیل مرکز اطلاعاتی مشترک در بغداد فرصت آن را فراهم کرد که نیروی نظامی روسیه در آسمان سوریه با هدف قرار دادن مواضع گروه‌های تروریستی، آنها را تضعیف کنند. اقدامی که به دلیل ارائه نشدن درخواست رسمی از سوی دولت عراق به آسمان سوریه محدود ماند.

اما موضوع این ائتلاف و پرواز جنگنده‌های روسی بر فراز سوریه زمانی در ایران به موضوعی جدی و مورد توجه رسانه‌های جمعی تبدیل شد که ۲۶ مرداد ماه سال ۹۵ شبکه روسی راشاتودی به نقل از وزارت دفاع روسیه خبر داد که «بمب افکن و جنگنده‌های روسی با پرواز از یک پایگاه هوایی در ایران اهداف داعش و جبهه النصره را در استان‌های حلب، دیرالزور و ادلب سوریه بمباران کردند.» خبری که انتشار آن، طرف ایرانی را غافلگیر کرد و در حالی که به نظر می‌رسید قرار نبوده است این مسأله رسانه‌ای شود، اعلام شد پایگاه شهید نوزه در همدان به منظور کوتاه کردن مسیر عملیاتی جنگنده‌ها و صرفه جویی در سوخت مورد استفاده بمب افکن‌های TU-۲۲۴۳-۳ و سوخو ۳۴ روس قرار گرفته است. تأیید خبری که بزودی در ایران با انبوهی از تحلیل‌ها و انتقادات همراه شد. منتقدان این اقدام از اخلاف اصل ۱۴۶ قانون اساسی می‌دانستند که تصریح دارد: «استقرار هر گونه پایگاه نظامی خارجی در کشور هر چند به عنوان استفاده‌های صلح آمیز باشد ممنوع است.» در شرایطی که مشخص بود تصمیم‌گیری در این باره در نهاد‌های بالادستی کشور انجام شده است، استفاده روس‌ها از پایگاه هوایی نوزه پس از انجام سه عملیات موقتاً پایان یافت. سخنگوی وزارت امور خارجه ایران اول شهریور درباره علت تأخیر اطلاع رسانی پیرامون استفاده روسیه از نوزه گفت: «این ماجرا ربطی به وزارت امور خارجه نداشت ولی به دلیل حساسیت کار این توافق وجود داشته که بعد از انجام عملیات این مسأله اطلاع رسانی شود.» بهرام قاسمی در پاسخ به منتقدان نیز تصریح کرد: «روسیه نه در ایران پایگاه داشت و نه در ایران مستقر شد؛ بلکه کار موقتی بوده که عجلتاً پایان یافت.» وزیر دفاع ایران اما انتشار خبر این همکاری از سوی روس‌ها را «خودنمایی و بی‌معرفتی» توصیف کرد و در توضیح آن گفت: «ما قطعاً به آنها پایگاه نظامی ندادیم. امکان نشست و برخاست به آنها دادیم و هیچ توافق مکتوبی صورت نگرفت بلکه فقط یک همکاری عملیاتی بود.» در نهایت هم بسیاری از کارشناسان اعلام پایان استفاده روسیه از پایگاه نوزه را نه پایان یک همکاری نظامی که بازگشت ایران و روسیه به همکاری چرخ خاموش در مبارزه با تروریست‌های تکفیری تعبیر کردند.

ناکامی ائتلاف روسیه با دیگران

تنها سه هفته پس از ماجرای پایگاه هوایی نوزه بود که انتشار اخبار مربوط به مذاکرات روسیه و آمریکا درباره سوریه آن تعبیر